

Horváth Krisztina

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI
EGYEZMÉNYÉNEK GYAKORLATA AZ
IDŐTÉNYEZŐ, VALAMINT AZ EZREDFORDULÓ
EGYES FÖLDRAJZI, TÖRTÉNELMI ÉS
POLITIKAI KIHÍVÁSAI TÜKRÉBEN

Ph. D. értekezés tézisei

Miskolc, 2003

I. A kutatás célja

A kutatás célja az emberi jogok európai védelemnek bemutatása, a joggyakorlat legfontosabb tendenciáinak értékelése az Európa Tanács keretében belül létrejött Emberi Jogok Európai Egyezménynek nyomán létrejött joggyakorlat alapján. A disszertáció az Egyezmény létezésének fél évszázada során létrejött eredményekre, a megoldott és a továbbiakban megoldásra váró, a szerző által fontosnak vélt feladatakra koncentrál.

Az Egyezmény, és az annak alapján létrejött joggyakorlat szorosan összefügg az azokat körülvevő általános történelmi, politikai, társadalmi fejlődéssel, csakúgy, mint a tagállamokon belüli alapjogvédelmi megoldások változásaival. Emellett az Egyezmény, illetve az emberi jogokra nehezedő univerzális, és államokon belül jelentkező kihívások egyaránt szoros összeköttetésben, kibővítésben vannak.

Az Egyezmény a XX. század első felének borzalmaira adott válaszként született meg, ugyanakkor a század második felének történelme is lényegesen hatott a fejlődésére. Az Egyezményt ratifikáló államok számának folyamatos bővülése, és kiülönösen a közép- és kelet-európai politikai változásoknak köszönhető radikális létszámnövekedés különösen nagy változásokat eredményezett, illetve változásokra készítette/készíteti a tagállamokat. Az Egyezmény reformja alapvető követelmény a hatékonyság fenntartása, és ha lehet, növelése érdekében, és egyben alapvetően meghatározza a jogvédelem rendszer jövőjét.

Az eddig megragadt reformok alapvető változást hoztak nemcsak az intézményrendszer és az eljárás menete kapcsán, hanem az egyéni panaszjog tekintetében általában, illetve a joggyakorlatot érintően is. A pergátló kifogások tekintetében a *ratione temporis* joggyakorlat a 11. Jegyzőkönyv életbe lépései a jövőre nézve változásokon ment keresztül, míg a korábbi csatlakozások tekintetében egy bonyolultabb elbírálási rendszer marad hatályban.

A közép- és kelet-európai változások a jogvédelmi mechanizmus reformjának szükségessége mellett számos más szempontból is fontossá váltak az Egyezmény működésében, hiszen a térség államaival kapcsolatban kialakult joggyakorlat számos új elemet, illetve új irányvonalat eredményezett a korábban kialakult ítélezési elvek tekintetében. A térség államainak korábbi politikai berendezkedése és töríteneme sok tekintetben új részponiba állította az emberi jogok védelmének kötelezettségét, és lényeges elemekkel gazdagította a Bíróság joggyakorlatát. A joggyakorlat eme területén ismeret számos tanulsággal szolgál, hiszen a magyar ügyek elemzése mellett rámutat arra is, mely területeken jelent problémát a múlt, és a térség jogrendszeri hogyan és milyen ütemben tesznek eleget a jogközelítés kötelezettségének.

Az Egyezmény az európai történések mellett nem vonhatja ki magát a világban végbemenő események hatásai alól sem. A 2001. szeptember 11-i események felróttítétek a terrorizmus elleni fokozottabb fellépést követelő hangokat. Az Európa Tanács az európai államok érintettsége miatt már évtizedek óta próbál jogi eszközökkel is fellépni a terrorizmussal szemben, amelynek eredményeként számos egyezmény született. Mindezeknek azonban ellensúlyát képezi az emberi jogok védelme mellett általános elkötelezettség, amit az Egyezmény és a joggyakorlat kazuistikus jelleggel is alábastyáz. A terrorizmus elleni harc mai aktualitása miatt fontossá válik a Bíróság joggyakorlatának elemzése, mely pontokon érintkezik a küzdelem eszközeinek megválasztása és az emberi jogok védelménél tagállami kötelezettsége, és az összeütközés milyen elvek mentén oldható fel.

A disszertáció célja az említett problémáknak a joggyakorlat mentén való bennutatása, kritikai elemzése.

II. A kutatás módszere

A disszertáció a nemzetközi közjog területén szokásos kutatási technikákat alkalmazza. A vizsgált témaörökben a nemzetközi jogtudomány magyar művelőinek és a legfontosabb külföldi képviselőinek tudományos megállapításait vettetem alapul, amit sok esetben kiegészítettem az egyes témákhoz kapcsolódóan más társadalomtudományi és történeti tudományi elemzések is.

A disszertáció hangsúlyozottan pozitívista megközelítésben vizsgálja az említett témaikat. A disszertáció gerincét az Emberi Jogok Európai Egyezménye adja, melynek bennutatásakor a nemzetközi szerződések értelmezési technikái (nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani, gyakorlati, teologicus értelmezés) kerülnek alkalmazásra, beleértve a hivatalos nyelvek közötti eltéréseket is.

A disszertáció elősorban az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága esetanyagának feldolgozására, annak részletes elemzésére épül. Mivel az Egyezmény joggyakorlatára esetjogi bíráskodás eredménye, elengedhetetlen a témahoz kapcsolódó ügyek részletes elemzése, rámutatóra ezzel a felmerült problémára, és azoknak a Bíróság általi értelmezésére.

A disszertáció az említett témaik feldolgozásával kifívája érzékelhetni az Emberi Jogok Európai Egyezményének jelentőségét, rámutatva egyben a jövőtől érintő egyes problémaforrásokra.

III. A kutatás eredményei

1. Az európai emberi jogvédelmi mechanizmus jövője előírásban az eljárási reformokon nyugszik. Az 1950-ben rögzített eljárási mechanizmus a megváltozott társadalmi körülmények, illetve a tagállamok számának folyamatos bővülése nyomán számos elem tekintetében módosult az elmulasztott nyomán. A 8. Kiegészítő Jegyzőkönyv bevezette a Bizottság tanácsokban történő ülésezésének lehetőségét, a 9. Kiegészítő Jegyzőkönyv az egyéni panaszjogot a Bíróságra is kiterjesztette.

Az eddigi legszélesebb körfű reforma a 11. Kiegészítő Jegyzőkönyvvel került beiktatásra, amely egységes intézményrendszer alkotott meg a Bizottság megszüntetésével, és a Bíróságot állandó szervvé tette. A Miniszteri Bíróságot megfosztotta minden kvázi bírósági tevékenységtől, és kizártól azzal, hogy az ítéletek végrehajtásának ellenőrzését bízza rá, ezzel, mint politikai szervet, kiemelte az ügyek elbírálásának menetéből. A Bíróság háromtagú tanácsokban, héttagú kamaraiban, illetve a tizenhét tagú Nagykamarában jár el. A teljes ülésnek a továbbiakban csak szervezeti feladatai vannak. A tanácsok átvették a korábbi Bíróság funkcióját, és kiszűrik az elfogadhatatlan panaszokat. Az érdemi elbírálás a kamaraikban történik, ha azonban az eset komoly értelmezési problémát vet fel az Egyezménnyel, vagy annak jegyzőkönyveivel kapcsolatban, illetve ha a kamara várható ítélete a korábbi precedensekről eltérne, a kamara az ítélezhetőleg a Nagykamara elé terjesztheti az ügyet, feltéve, hogy egyik fél sem támaszt ez ellen kifogást. Emellett a kamarak döntéseivel szemben bármely fél három hónapon belül a Nagykamarához fordulhat.

- A 11. Kiegészítő Jegyzőkönyvvel módosított Egyezmény már nem tartalmazza az egyéni panaszjog tagállami elismerését, mint előzetes felételeit. A Jegyzőkönyv hatályba lépésével az egyéni panaszjog kötelezővé vált az államokra nézve, tehát az újonnan csatlakozó tagállamok az Egyezmény ratifikációjával egyidejűleg elismерik a Bíróság joghatóságát egyéni panaszok elbírálására, illetve a korábbi tagállami nyilatkozatok átszállnak az új Bíróságra.

A valódi kérdés az, hogy milyen reformlépésekkel lehet fenntartani, illetve növelni az Egyezmény, illetve az intézményrendszer hatékonyságát a megnövekedett tagállami létszám, és a várható egyéni panaszáradattal szemben. A reformok kidolgozásakor alapvető kritériumként kezelte, hogy (1) az Egyezményben foglalt alapjogok nem csorbulhatnak, (2) az egyéni panaszjog lényegét tiszteletben kell tartani, és (3) a Bíróságnak ésszerű időn belül kell elbírálnia a panaszokat, ami azonban nem járhat az ítéletek minőségenek csökkenésével.

A jövőbeni eljárási reformok a tagállamokra is feladdatokat hárítanának: a hatékony belső jogorvoslati fórumok biztosítását, a jogrendszernek és a jogalkalmazásnak az Egyezmény szempontjából történő rendszeres átvizsgálása, a jogalkalmazók folyamatos emberi jogi képzése, a Bíróság joggyakorlatának hatékonyabb terjesztése, a nemzeti bíróságok státuszának és függetlenségének biztosítása, az ítéletek végrehajtása, illetve olyan eljárásiok kidolgozása, amelyek lehetővé tennék a hazai eljárásiok újraindítását a Bíróság jogosítést megallapító ítéletet követően. Nem kétséges, hogy a tagállami szintű hatékonyág fokozása, illetve az érintettek megfelelő tájékoztatása nagymértékben csökkenthetné az ügyek Bíróság elé kerülésének lehetőségét. A nagy problémát jelentő ún. ismétlődő panaszok kapcsán megoldást jelenthetne az, ha a Miniszteri Bíróság egy ítéletének megrázítását követően különleges eljárást végez a végrehajtást, és a várakozó ügyek tekintetében befagyasztaná az eljárást, lehetőséget adva a tagállamnak a megfelelő jogi reformok megtételére.

Egyes reformok az Egyezmény jelenlegi rendszerében, konkrét módsítás hiányában is megvalósíthatók. Az ügyhátrálok egy jelentős része az elfogadhatóság kapcsán jelentkezik. A Bíróság elsősorban a tanácsokra bízza a beérkező panaszok kiszűrését, azonban már a panaszok regisztrációja is nagymértékű terhelést jelent az intézményre nézve. A Bíróság eljárásanak nem megfelelő panaszok regisztrációjának elmaradása, illetve a panaszosokkal való levelezés egy lényegre törő érteágazással való felváltása, alapvető munkateher-csökkenést eredményezhet. Javaslat fogalmazódott meg a Bíróság tisztviselőinek döntési jogkörvével kapcsolatban, amely szerint ök döntéhnének a panaszok elfogadhatóságáról, és a döntés egy három bíróból álló tanács hagyná jóvá. Ez a javaslat azonban kevés körültekintéssel és garanciákkal vihető csak

véghoz, illetve csak formai, eljárási kérdésekre terjeszthető ki, hiszen egyéb esetekben a tiszviselő kvázi bírái funkcióba kerülne. A sommás eljárások automatikussá tétele, az elfogadhatósági és érdemi kérdésekben történő döntések azonos eljáráshoz való elbírálása, illetve az ügyek csoportos elbírálásának kiterjesztése ugyancsak növelte a Bíróság hatékonyságát.

Az eljárási mechanizmus a jelenlegi ügyhátralék, illetve a jövőbeni problémák tekintetében csak átható reformok esetén adhat megoldást. A reformelképzelések egy része a kétszintű bírósági rendszert támogatja, illetve a területi bíróságok kialakítását szorgalmazza. Az Értékkelő Csoport ulyanakkor az egyszintű intézményrendszer továbbfejlesztését támogatja, melynek keretén belül a bírók mellett kinevezett és pártalan, bírói statusszal felelőtlenített személyek tevékenykednének, akik az ügyeket az elfogadhatóság szempontjából vizsgálnak, illetve a tényfeltárásban vehetnének részt. Az előzetes döntéshozatali eljárásnak az Európai Bíróság minttájára történő bevezetése a jövőben valóban eredményt hozhat, azonban a jelenlegi ügyhátralék mellett a bírók képtelenek ezt a feladatot is elláni. Az elfogadhatósági kritériumok szigorítása lehetővé tenné, hogy a Bíróság a valóban jelentős ügyekkel foglalkozzon. Az elfogadható, de kisebb jelentőségű ügyek tagállami szintre töltött visszaulása azonban a nemzeti bíróságok túlerheltsége miatt nem jelentene valódi megoldást.

Az előttünk álló reformok legfontosabb kritériuma a joggyakorlat minőségenek megőrzése marad, hiszen ez az, ami az európai jogvédelmi rendszert egyedülállóvá emelte a jelenlegi hasonló eljárások körében.

2. A 11. Kiegészítő Jegyzőkönyv alapvetően átalakította az intézményrendszeri, és érintette az előzetes kifogások rendszerét is, hiszen a *ratione temporis* joghatóság kérdésében a jövőre nézve kizárolag a ratifikáció időpontját vizsgálja a Bíróság, még a Jegyzőkönyv hatálybalépését megelőzően csatlakozott államok tekintetében fennmarad a korábbi vizsgálati szempontrendszer. A reformot megelőzően a tagállamok kapcsán a visszaható hatály tilalmának elvéből eredően a ratifikáció időpontja jelentette az előzőre elfogadhatósági szempontot, hiszen a tagállamot csak az Egyezmény megerősítését követően bekövetkezett jogszertelek tekintetében marasztalhatták el. Bonyolította azonban az időbeli hatály kérdését az egyéni panaszjog elismerése, amelyet a 25. cikk alapján a Bíróság, illetve a 46. cikk alapján a Bíróság tekintetében külön

biztosítottak az államok, és amelyek időbeli korlátozást szabhattak, kizártva pl. a nyilatkozattételt megelőző általános jogosítésekre utaló panaszok elbírálását. Ez alapján a rendszer alapján telthető három időpontot vizsgáltak az eljárások során, az Egyezmény tagállami ratifikációjáét, illetve az intézmények egyéni panaszok elbírálására vonatkozó joghatóságát elismerő nyilatkozatokat.

A visszaható hatály tilalmának teljes elismerése mellett a joggyakorlat bizonos esetekben szabad utat adott és ad ma is az említett időpontokat megelőző események vizsgálatara. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a gyakorlat nem vezetett és nem vezet ma sem a visszaható hatály tilalmának áthágásához, hanem csupán a szerződési kötelezettségvállalást értékeli úgy, hogy az a ratifikáció időpontjában fennálló alapjogokat sértő helyzetek megszüntetésének kötelezettségét is magában foglalja. A felmerült eseteket az alapján csoporthozzáírtam, hogy melyik időpont jelenti a viszonytírási alapot, illetve azon belül, hogy milyen tartalmi tényezők miatt vált különös elbírálás tárgyává a *ratione temporis* joggyakorlat szempontjából.

Az ún. folyamatosan fennálló jogszertekek kapcsán a Bíróság és a Bíróság is megállapította, hogy amennyiben egy bizonyos jogszertes hosszú időn át fennáll, annak ellenére, hogy a sérellem nagyrészt a ratifikációt megelőzően törten, bizonyos esetekben a tagállam elmarasztalható. Ez annak a logikának köszönhető, hogy a tagállamok a ratifikációval vállalják az Egyezménybe foglalt jogoknak és szabadságoknak a biztosítását, és ebből a kötelezettségről fakadóan kötelesek megszüntetni minden folyamatosan fennálló jogszertő állapotot. A joggyakorlat elismeri a jogszertőn kiszabott büntetések, a kártalanítással nem járó tulajdonjogi sérelmek esetén is a folyamatos jogszertes ténylet, és bár a sérelmes helyzet a ratifikációt megelőzően jött létre, azt követően is folytatódott, így az állam elmarasztalása indokolt. A tulajdonjoggal kapcsolatos igények ugyanakkor számos problémát vetettek fel. A joggyakorlat azt az általános elvet fogadta el, hogy a tulajdoni, vagy más *in rem* jogtól való megfeszítás elvileg egyszeri aktus, és nem eredményezi a „jogtól való megfeszítés” folyamatos helyzetét. Ellenben, ha egy tagállam felelőssége megállapítható a jogtag érvénytelén kiszájítás kapcsán, vagy a kártalanítás elmaradása tekintetében, a folyamatos jogszertes tény megállapítást nyerhet. minden esetben kritériumként szerepel a folyamatosság, amely alapvető feltétel az ilyen esetekben a jogszertes megállapításánál.

eljárási állását a nyilatkozati időpontban, tehát értékelte az addig elítélt időintervallumot. A nyilatkozati időpontot megelőzően lefolytatott eljárásiokat is vizsgálat tárgyává teszi a gyakorlat, ha a konkrét ítélezhetőtől az időpontot követően történt, arra hivatkozva, hogy a nyilatkozati időpontot megelőző tényekre vonatkozik. Azokban az esetekben, ahol a vizsgálandó kérdés csak az eljárás egy későbbi szakaszát érinti, a Bizottság elismerte az eljárási szakaszok elválasztatóságát, és csak a későbbi szakasz vizsgálta. Érdekes módon, amennyiben egy eljárást a konkrétnak időpont előtt folytattak le, és az ítélet is azelőtt került meghozatalra, azonban azt csak az időpontot követően közöltek az érintettekkel, a Bizottság az eset körülményeit vizsgálhatónak ítélte meg, arra hivatkozva, hogy a késedelmes közlés ellenére a panaszos nem fosztható meg jogorvoslati jogától.

A *ratione temporis* joghatóság kérdése az egyes tagállamokkal szembeni fellépés lehetőségét szüktíti le, vagy, ahogy látható, bővíti ki. A 11. Kiegészítő Jegyzőkönyv életbe lépésével az újonnan csatlakozó államok tekintetében annyiban egyszerűbb válik az alkalmazása, hogy csupán a ratifikáció időpontja a vizsgálat ténye. A korábban csatlakozott államok esetében azonban a nyilatkozattétel időpontja, illetve az abban szereplő esetleges konkrét időpont továbbra is fontos részét képezi a joghatóság megalapításának. A közép- és kelet-európai bővítés újra minden nap gyakorlattá tette a *ratione temporis* joghatóság vizsgálatát, immáron mindenkit vizsgálati módszer tekintetében.

3. Az Egyezmény kelet felé történő terjesztése számos folyamatot indított be az emberi jogok védelme terén. Tagadhatatlan, hogy a közép- és kelet-európai államok integrációja az Európa Tanácsnak is új lendületet adott. A térség államaiból viszont nehéz kihívás elő állította: a demokratikus társadalmi lét egyik alapkörét, az emberi jogok védelmének struktúráját kellett kiépíteni. A feladat nehézséget felelősít, hogy az új elvárosok teljes mértékben ellenetben állnak a korábbi szocialista államberendezkedés alapelveivel. A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat számos tanulsággal szolgálhat. Sok tekintetben új tények előállította a Bíróságot, így az Egyezmény joggyakorlatát számos esetben fejlesztette. Emellett azonban ismerős tények új megvilágításban kerültek felszínre sok esetben, ahol alapvető társadalmi problémákra is rámutattak. A térség államaival kapcsolatos joggyakorlat ismerete sokat segíthet az

Az anyagi jogok mellett a másik fontos területe a ratifikációt megelőző események vizsgálatában az ún. elhúzódó eljárásiok esete. Azokban az esetekben, amikor a ratifikáció időpontja kettészeli a nemzeti hatóságok, bíróságok előtt folyó eljárásiokat, sérelmes és igazságtalan lenne a panaszosokra nézve, illetve indokolatlan eljentene a tagállam előnyt követő részét vennék figyelembe. A gyakorlat ilyenkor nagy figyelmet szentel az eljárási ratifikáció időpontjában fennálló helyzetre. A nemzeti hatóságok, illetve bíróságok előtt folyó eljárásiok esetében gyakran előforduló probléma, hogy egy a ratifikációt megelőzően elkövetett eljárási hiba később kihatassal van az eljárási végső kimenetelére. A Bíróság ilyen esetekben is vizsgálta azokat a tényeket, amelyek ugyan a ratifikáció előtt történtek, azonban a későbbiekben hozzájárultak a jogszártó helyzet kialakulásához.

A ratifikáció időpontja mellett az egyéni panaszjogot elismérő nyilatkozatok, ha lehet, még jobban bonyolítják a *ratione temporis* joghatóság kérdését. Az egyének panaszai közül csak akkor fordulhattak az Egyezmény szerveihez, ha az érintett tagállam a Bizottság, illetve a Bíróság ilyen joghatóságát külön nyilatkozatban elismerte. A tagállamok egy része külön időpontot jelolt meg a nyilatkozatban, és csak az időpontot követően bekövetkezett jogszártésekre ismerte el az intézmények joghatóságát. Olyan államok esetében, amelyek nem határoztak meg ilyen időpontot, a Bíróság automatikusan a ratifikáció időpontjáról vette figyelembe a jogszártésekét, úgy értékelve, hogy a tagállam a ratifikációval kötelezettségvállalást tett az emberi jogok védelmére vonatkozóan, és időkorlátozás hiányában mintegy hallgatólagosan hozzájárult a ratifikáció időpontjára visszautaló jogalkalmazzáshoz.

A folyamatos jogszártések, illetve a nem jogszáru dologi jogi sérelmek csaknugy, mint a ratifikáció kapcsán, itt is elterítést eredményeztek a *ratione temporis* joghatóság tekintetében. Előtérbe került a jogszártelen kisajtítások mellett az elköbözés esete is, amely ugyancsak folyamatos jogszárt helyzetet eredményezhet. A tagállamok a konkret időpont megjelölésével nem bújhannak ki a nemzeti hatóságok előtt folyó eljárásiok eljelössége alól sem, hiszen elhúzódásával okozott sérelmekért való felelősségek a korábban a Bíróság, illetve a Bíróság is egyértelműen vizsgálta az

egyes államok hasonló jogrendszeri hiányosságainak feltárássában, és az érzékeny területek korrigálása terén.

Az anyagi jellegű jogok kapcsán az élethez és testi épességez fűződő jog, illetve a kínzás, embertelen és megalázó bánásmód tilalma telkintetében a joggyakorlat a fogvatartás alatt álló személyek jogainak sérelme terén jelentős. Az ügyek ránutatnak arra, hogy milyen nehéz a rendőrség köreben a változás, az új szemlélet elterjesztése. A rendőrségen belüli szemléletváltás, amely a fogvatartás körülményeit, és az esetlegesen megtörténő jogosítések hatékony kivizsgálását illeti, alapvető jelentőséggel bír abban a folyamatban, amely a korábban karhatalmi funkciót betöltő rendvédelmi szerveket a demokratikus jogállamiság elvein alapuló intézményekkel alakíthatja. Olyan állítólagos jogosítések esetén, amikor az események lefolyásáról szerzett információ teljesen, vagy részben a hatóságoktól erednek – csakúgy, mint a fogvatartás esetében – az a vélelem alakul ki, hogy a sériálések, a haláleset, vagy a nem megfelelő bánásmód a fogvatartás idején következett be. Az elfogatás idején alkalmazott erőszak ugyancsak megalapozhatja a 3. cikk sérelmét, különösen, ha az érintett fegyvertelen, komoly ellenállást nem tanúsít, és egyéb módon sem jelent veszélyt az elfogó rendőrökre.

A fogvatartás ideje alatt alkalmazott fegyelmi bűntetések szükségszerűen együtt járnak a rend fenntartásával, és ezeknek szükséges eleme a bizonyos fokú sznevédés és megszégyenítés, amely azonban nem jelenthet aránytalan beavatkozást a magánéletbe. Az ellenkező neműk által végrehajtott motozás azonban semmiképpen sem elfogadható intézkedés. A Bíróság azt az esetet sem találta indokoltnak, amikor előzetes letartóztatásban lévő férfi motorozás alá vetettek a szavazati jogának gyakorlása feltételeként. A Bíróság elismerte, hogy a börtön rendjének védelme indokolhatja ilyen intézkedés elrendelését, azonban azt nem lehet diszkriminatív módon, és megalázónan végrehajtani. A fogvatartás körülményei már önmagukban megalapozhatják a 3. cikk sérelmét. Tagadhatatlan, hogy a közép- és kelet-európai államokban a büntetésvégrehajtási intézmények alapvető problémákkal küszködnek, ami nemcsak az Egyezmény kapcsán merül fel problémaként, hanem a Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód Megelőzésének Bizottsága is helyzete sem engedi, hogy a fogvatartási körtulmények azonnal

változtatni tudjanak, a joggyakorlat olyan alapvető problémára hívja fel a figyelmet, amelynek megváltoztatása elői egy tagállam sem vonhatja ki magát. Igy elfogadhatatlan a fiatalkoriak felnőttekkel együtt történő fogvatartása, mint ahogy az állam felelősséget érinti, ha egy cellában a helyhiány miatt csak három turnusban alhatnak a foglyok, a higiéniai körülmények elfogadhatatlanok, a helyiségek nem szellőzik, illetve, ha a fertőző betegeket nem kilönítik el.

A 3. cikk érintheti a menekülttátszert folyamodókat is, hiszen a *non-refoulement* elve általános nemzetközi kötelezettséget jelent az államra nézve, amelyet az Egyezmény alapján kialakult joggyakorlat is megerősít. A menekülttátszert folyamodók nagy kihívást jelentenek a térség államaira, hiszen a vándorlók nagy része ezen az úton próbál nyugatra jutni. Az ildöztetés bizonyításának problémái alapvetően megnehezítik a hatóságok munkáját. Ugyanakkor az állam felelős a cselekményeinnek külföldön bekövetkező hatásairól, és az alapjogokba ütközést kiadatás esetén nem a kiadatást kérő állam magatartása határozza meg, hanem a külföldi joghatóság alá helyező aktus maga.

A magánszférához közvetlenül kapcsolódó jogok magukban foglalják a magánélet, a családi élet, a lakás és a levelezés tiszteletben tartását. A közép- és kelet-európai államokban a személyes adatok védelménél új kérdéskörével találkozunk, amelynek alapja a (vélét vagy valós) fasiszta vagy kommunista múlt. A személyes adatok gyűjtése, kezelése, tárolása és megismisztése minden új problémát jelentett a rendszerváltást követően a térség államaiban. A szükséges garanciák hiánya esetén a Bíróság a 8. cikkely körében bekövetkezett sérelmet állapítja meg. A családi élet védelme körében a szülői jogok gyakorlása és a külföldi ilyen tárgyú ítéletek végrehajtása a gyámhatóságok szűk mozgásterre miatt nehézkes. A fogyatartás a magániszfera jogai körében elsősorban a kapcsolattartási szabadságot érinti. A levelezés, illetve a családtagokkal történő kapcsolattartás szabadsága legitim módon korlátozható, azonban az aránytalan és diszkriminatív korlátozás jogosítést eredményez. Különösen indokolatlan azonban bármilyen korlátozás az Egyezmény szerveivel való levelezéssel kapcsolatban, illetve más alapjogvédelmi intézmények (mint pl. az ombudsman) tekintetében.

A véleménynyilvánítás szabadsága terén a Bíróság kimondta, hogy a történelmi tapasztalatok fényében az Egyezménnyel összeegyezhető az a tagállami szabályozás, amely tiltja a rendőrség tagjainak a közvetlen politikai szerepvállalást, a pártpolitikai tevékenységet. A véleménynyilvánítási szabadság egyik legkritikusabb területe azonban a sajtószabadság. A térség államaiban a sajtó nehezen találja helyét, azt a pozíciót, amit a tájékoztatási szabadság és kötelezettség jelent minden indokolatlan állami beavatkozás nélkül, illetve anélkül, hogy a sajtó sértene elemi érdekeket. Alapvető érdek, hogy a sajtó betölthesse a „demokrácia házáról kutyájának” szerepét. Ugyanakkor a sajtó maga sem lépheti át a tájékoztatás küszöbét, és nem sérheti pl. mások jöhíréit.

A közép- és kelet-európai államok csatlakozásával az Európa Tanács a nemzeti, etnikai és vallási kisebbségek jogai tekintetében is új helyzetben találta magát. A térség államaink gazdasági és politikai nehézségei alapvetően befolyásolják a kisebbségek helyzetét is. Ugyanakkor, bár minden állam rendelkezik kisebbségekkel, a problémák nagyon eltérőek ezen a téren. Az Egyezmény nem biztosít kollektív jogvédelmet, ráadásul konkret kisebbségi jogi cikket sem találunk benne. A kisebbségi ügyek egyéni jogszérelmekként, az általános emberi jogi sérelmekbe beágyazódva kerülhetnek a Bíróság elé. A Bíróság joggyakorlata azonban megindult abba az irányba, hogy az egyéni panasz kapcsán a közösségi jogait is tárgyalja. Kimondja, hogy a vallási közösségi autonómia elengedhetetlen feltétele a pluralizmusnak, és a vallási közösségi szervezeti életének 9. cikke szerinti védelme nélküli az egyéni vallásszabadsághoz fűződő jog válna sérülékenyebbé. Ezzel a Bíróság a közösségek jogainak elismerése irányába mozdult el, amely a jövőben új fejlesztési területet jelenthet a joggyakorlaton belül. A térség államaiban kiterjedt problémát jelent az egyházak helyzete, megalapításuk, illetve a tisztségviselők megválasztása, amelybe az állam hajlamos beleszóni. A vallásszabadságon kívül azonban jelentős problémát okozott a balti államokban élő, és döntően a szovjet időkben odatelepített oroszok helyzete, akik jelentős számban élnek a területen, és akiknek politikai jogait, illetve az állampolgárság megszerzhetőségét számukra ennek megfelelően a balti államok sietve korlátozni próbálták.

A tulajdonhoz fűződő jog problémái alapvetően a tömeges államosságokban és elköbözésban gyökereznek. Az elmúlt évtized

kárpótlási törekvései sok esetben nehéz helyzet elő állították a hatóságokat a korábbi tulajdonos, illetve a jelenkorú birtokos, sőt, bizonyos esetekben tulajdonos köztött.

Az eljárási jogok alapvetően a korábbi joggyakorlat eredményét adják vissza a közép- és kelet-európai államok tekintetében is. Újdonságot jelent azonban, hogy a Bíróságnak alkalmat adott az 5. cikk 1. bekezdés e) pontja szerinti „alkoholisták” definíciójának kidolgozására. Ez alapján a Bíróság nem az orvosi definícióból indul ki, hanem a jogvédelem szempontjából a közbiztonságra vagy saját egészsége, biztonsága szempontjából veszélyes egyének letartóztatását jelenti. A joggyakorlat fénnyt derített emellett bizonyos esetekben általános jogrendszerbeli hibákra is. Igy pl. Lengyelországban jogszabályi háttér hiányában egy joghézagot alapuló joggyakorlat szerint a vádirat benyújtása határozatlan időre meghosszabbította a nyomozás alatt elrendelt fogvatartást. Problémaként jelentkezhet a „bírói, vagy a törvény által bírói hatáskörrel férhűhözött más tisztselő” kifejezés értelmezése, amely pl. vizsgalóítisztek esetén a bolgár jogban nem jelentett megfelelő figyelmettséget és pártatlanságot. Az eljárási elhúzódása általános problémaként jelentkezik a térség államaiban, mind a tárgyalás, a fogvatartás törvényességének ellenőrzése, mind az elbírálás kapcsán. A 6. cikk kapcsán emellett a bíróságok pártatlansága és figyelmettsége merül fel gyakori problémaként a térség államaiban.

Az eljárási jogok, bár a joggyakorlat stabilnak mondható, alapvető jelentőséget kapnak az olyan kiemelt súlyú bűncselekmények kapcsán, mint a terrorcselekmények. A terrorizmus az emberi jogok területén azonban általános kihívást jelent, és a probléma globális jellege is indokolja, hogy a tagállamok kiemelten figyelemmel tartásuk a joggyakorlat alakulását ezen a területen.

4. A terrorizmus problémája különösen a kor technikai fejlődésének is köszönhetően – ahogy arra a 2001. szeptember 11-i merényletsorozat is rámutatott – egyre nagyobb fenyegetést jelent a világ minden államára nézve. Az európai kontinens legtöbbkori történelmi áthatalja a terrorizmus elleni küzdelem, amely az érintett államok arra sakkalta, hogy az Európa Tanácsban belüli regionális szabályozást is kidolgozzanak ebben a témaban. Ennek eredményeként az Európa Tanács keretében számos egyezmény

született, illetve az egyes szervek határozataikkal is hozzájárultak az ilyen irányú jogalkotáshoz. Mindez abba a normatív fejlődésbe illeszkedik, amely univerzális szinten is próbál megoldást nyújtani a terrorizmus komplex problémájára.

Amellett azonban, hogy a terrorizmust, mint bűncselekményt számos nemzetközi jogi dokumentum elítéli, bár egységes definíció nem született, a terrorizmus elleni küzdelem általi kötelezettsége más irányból is megalapozható: ez pedig az egyének jogainak védelme. Az Egyezmény (csakúgy, mint más emberi jogi dokumentumok) rögzíti a tagállamok általános kötelezettségét, hogy az Egyezményben foglalt jogokat minden a joghatóságuk alatt álló személy részére biztosítanak. Ilyen jogként fogalmazódik meg az élethez és testi épesséhez fűződő jog. A joggyakorlat rögzíti, hogy e jog keretében az állam kötelezettsége magában foglalja a megelőző inférekciók megfelelésének követelményét, hogy a terrorizmus támadásával fenyegetett személyek védelmére. Ugyanakkor az államok köre ellenére úgy lehet tenni a bűnmegelőzési kötelezettségiüknek, hogy közben tiszteletben taríjak a tiszteséges eljárást és más garanciákat. A Miniszteri Bizottság 2002. július 11-én ajánlást fogadott el az emberi jogok és a terrorizmus elleni küzdelem kapcsán, amely ugyancsak pozitív kötelezettséggént rögzíti az államoknak a joghatóságuk alatt álló minden személy jogainak a terroristácia cselekményekkel szembeni védelméhez szükséges intézkedések megtervezését. Az élethez való jog tehát egyértelműen megalapozza a megelőzési kötelezettséget. A konkrét állami beavatkozáskor azonban más alapvető jogokat is figyelembe kell venni.

Az emberi jogok európai védelme és a joggyakorlat kiemelten kezeli az ún. abszolút jogokat, amelyek nem, vagy nagyon kivételes esetben korlátozhatók. A 3. cikkben rögzített kínzás, embertelen vagy megalázó bánamező tilalma gátat szab a terrorizmus elkövetésével gyanúsított személyek ellen alkalmazott intézkedéseknek is. Figyelemre méltó az az elköpzelés is, amely kiadatásra varó terrorizmussal gyanúsított személyek esetén mérlegelési lehetőséget biztosítana az államnak a nemzetbiztonsági érdekeit érintő veszély természete és az egyént a célcországban fenyegető rossz bánamező veszélyének mértéké között. Bár ez az elköpzelés egy különvéleményben került megfogalmazásra, az azt támogató bírók száma (7) miatt kiemelkedő jelentőségének mondható, és bizonyos tekintetben új joggyakorlat kialakulásának kiindulóponjává vállhat. Az élethez és testi

épséghöz fűződő jog ugyancsak elsőrendű védelmet élvez. A tagállamok kötelesek megelőző akciójuk során biztosítani, hogy az élet elvételre csak legvégső eszközöként jelenjen meg. Amennyiben az állam igazolja, hogy a művelet kellően megtervezett volt, az eljáró személyek minden lehetséges esetre megfelelő utasítást kaptak, az akció jogoszerűnek minősül.

Az emberi jogok nagy része legitim módon korlátozható, hiszen maga az Egyezmény rögzít számos olyan érdeket, melyekkel való ütközés esetén az állam jogoszerű korlátozást vezethet be. Nem lehet azonban aránytalan ez a korlátozás. A tagállamoknak tehát nagy gondot kell fordítani a beavatkozás mértékének megvalásztásánál. Különösen nagy jelentőséggel bír a tagállam által a bűnildözsben megvalásztott eszközök magánéretre gyakorolt hatása. A joggyakorlat több esetben rögzítette, hogy a technikai eszközök (pl. lehallgatás, tárcsázott számok rögzítése, stb.) alkalmazása indokolt a jelenkorú fejlett bűnözési formák elleni harcban. Ezek alkalmazása azonban nem korlátozás nélküli. Alapvető követelmény, hogy a tagállam megfelelően kidolgozza az ilyen eljárások alkalmazásának feltételeit és garanciáit. A beépített ügyönüök alkalmazása esetén alapvető feltétel, hogy az ügyük nem szerepelhet felbújtóként a bíncsselekmény elkövetése kapcsán.

A véleménynyilvánítási szabadság, illetve a gyilkolelezési és egyesületés jog kérdésében gyakran felmerült újágírók felelősségre vonása, illetve pártok betiltása közzérenddel ellentétes tevékenység miatt. A Bíróság esetől esetre mérlegei, mennyiben volt igazolt a tagállam felelme, illetve hogy arányos volt-e a megvalásztott eszköz. Különösen indokolatlan a pártoknak a tevékenységük megkezdése előtti feloszlata, amennyiben nem igazolt, hogy az adott párt a közrenddel, nemzetbiztonsággal ellenérettel nézetet kétel.

Különös jelentőséggel bír az állam jogosítványainak meghatározása a büntetőeljárásban, hiszen nagy kísérést jelent a terrorizmus elkövetése a büntetőeljárási garanciák korlátozáshoz. A tagállamok a cselekmény súlyára tekintettel alkalmazhatnak korlátozásokat, azonban ez nem adhat okot az emberi jogok teljes mértékű szükségtelen megvonására. Bár a terrorizmusnak nincs elfogadott egységes definíciója, ez nem jelenti azt – mivel összetett bűncselekményről van szó – hogy esetől esetre ne lehetséges besorolni a belső buntetőjogi tényállások valamelyikébe az addit

cselekményeket. Az egyén csak alapos gyanú esetén tartóztatható le, ugyanakkor az állam nem köteles felfedni bizalmass információforrásait azért, hogy a gyanú alaposságát igazolja. Az elkövetéssel gyanúsított személy hollétét minden esetben közöni kell az érintettekkel. Alapvető érdekként jelentkezhet az anonim tanúk alkalmazása az egyénnek alapvető jogai védelmében, illetve jóvőbeni akciók sikere érdekében, biztosítani kell azonban ezekben az esetekben is az eljárás kontraktorius voltát és a fegyverek egyenlőségét, amely az ilyen korlátozás ellenében esetleges kiegyenlítő garanciák megléttét követeli meg.

A Bíróság joggyakorlata rámutat arra, memmire fontos a terrorizmus elleni küzdelem során az emberi jogok tiszteletben tartása, hiszen a terrorizmus elleni harc csak az emberi jogok védelmével kapcsolatban kialakult európai érdekek sérelme nélkül vezethet valódi eredményre.

Az emberi jogok védelménnek európai rendszere – a problémák ellenére is – napjaink legmeghatározóbb és leghatékonyabb ilyen jellegű mechanizmusát adja, és fontos példát jelent más regionális és univerzális megoldások felé. Amennyiben az intézményi reformok terén sikerül az elkövetkező években hatékony lépéseket tenni, az Egyezmény megtarthatja vezető szerepét, aktív szerepet vállalhat a demokratikus értékrend elterjesztésében és a jövő problémáira is hathatós választ adhat majd.

IV. A kutatás eredményeinek hasznosítási lehetőségei

Az értekezés célja a szerző által fontosnak ítélt témaik átfogó elemzése, és így az első olyan monográfia, amely az Emberi Joggok Európai Egyezménynek egyes cikkeit és az azon alapuló joggyakorlatot ebből a szempontból rendszerbe foglalja, és átfogóan elemzi. Ugyanakkor a tárgyalta területek nagy része folyamatos fejlődésben is van, és ez lehetőséget ad arra, hogy az értekezés egyes részterületeit az aktuális események tükrében tovább elempezzen. A kutatás során önálló kutatási eredményként jelentkező tézisek egy része további tudományos kutatáshoz nyújt segítséget, azonban az emberi jogok védelménnek gyakorlati jellegének fogva az azt érintő területen tevékenykedő személyek és intézmények (Külügyminisztérium, Igazságügyi Minisztérium, igazságszolgáltatási és bűnöldözési szervek, jogvédő szervezetek, stb.) számára is nagymértékben hasznosíthatók.

Emellett remélhetően az emberi jogok védelmét megismerni kívánó és a védelmi mechanizmusba bekapsolódni vágyó ügyvédök számára is fontos útmutatást jelenthet, nemcsak esetleges strasbourg eljárássok esetére, hanem a hazai bíróságok előtt is. Az értekezésnek a jogi képzésbe való bevezetése a feldolgozott ügyek nagy számának is köszönhetően az emberi jogok védelménnek hatékonyabb oktatását is elősegíthetné, és jó kiegészítő anyaggént szolgál az emberi jogi versenyekre való felkészülés során is. Nem utolsó sorban az értekezés a társtudományok képviselőinek és az emberi jogok iránt érdeklődő személyeknek is tanulságos lehet, és hozzájárulhat az emberi jogok védelme alapvető fontosságának hangsúlyozásához, a közvélemény ilyen irányú formálásához, és a panaszjog lehetőségeinek és feltételeinek elterjesztéséhez.

Az egyes ügyek bemutatása – különösen a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat, illetve a terrorizmussal kapcsolatos joggyakorlat terén – hozzájárulhat a strukturális problémák felismeréséhez, felméréséhez, és a megfelelő válaszlépések megtételéhez.

PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Magyar nyelvű publikációk:

- „Az időbeli hatály kérdése az emberi jogok Európai Egyezménye gyakorlatában”, *In* : Acta Humana, 2000. évi No.41-42. szám, 20-62. old;
- „A kisebbségvédelem legújabb perspektívái az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében”, a Magyarország és Európa az ezredfordulón c. konferencián (Pécs, 2001. május 18-19.) elhangzott előadás írásos anyaga, Studia Europea 9., Pécs, 2001., 219-230. old.;
- „A koszovói beavatkozás a humanitárius jog szemszögéből”, *In* : Acta Humana 2001. évi 43. szám, 107-113. old.;
- „Az Európai Emberi Jogi Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlata”, a 2000. október 30-i Doktoranduszok Fóruma rendezvényen elhangzott előadás anyaga, *In*: Doktoranduszok Fóruma, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa, 2001;
- „A Hasan és Chaush c. Bulgária ügy és a kisebbségi jogok védelme: avagy a muflik török át a hallgatás falát?” – Magyar Kisebbség 2000/4. szám, <http://www.hhrf.org/magyar/kisebbseg/m00422.html>;
- „Az intim szférához kapcsolódó jogok új perspektívái az Európai Emberi Jogi Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlatában” –Collega, 2001, V. évf. 3. szám;
- „A szólásszabadság egyes aspektusai Közép- és Kelet-Európában az Emberi Jogok Európai Egyezménye joggyakorlatában”, a 2001. november 6-i Doktoranduszok Fóruma rendezvényen elhangzott előadás anyaga, *In*: Doktoranduszok Fóruma, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa;
- „A Hasan és Chaush c. Bulgária ügy és a kisebbségi jogok védelme: avagy a muflik török át a hallgatás falát?” – Kisebbségi Alternatívák, Szentávithegy, Romania, 2002;
- „A kisebbségi jogok új értelmezése az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában” (New Interpretation of Minority Rights in the

Disszertációk :

« Le contentieux de la Cour Européenne des Droits de l'Homme par rapport aux pays d'Europe centrale et orientale », készült a nizzai Université de Nice-Sophia Antipolis Institut de la Paix et du Dévelopement által indított nemzetközi köz- és magánjogi poszgraduális képzés (DEA de droit international public et privé) keretében, 1999-2000 ;

« Az Emberi Jogok Európai Egyezményének gyakorlata az időtényező, valamint az ezredforduló egyes földrajzi, történelmi és politikai kihívásai tükrében » - Ph.D. disszertáció

Szakfordítás :

- Blaise Tchikaya : Bevezetés a nemzetközi ítélezési joggyakorlatba (Mémento de la jurisprudence du droit international public), [Pákozdy Csabával közösen] Bibor Kiadó, 2002. április.

**THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN CONVENTION ON
HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS IN
THE LIGHT OF THE TIME FACTOR AND CERTAIN
GEOGRAPHICAL, HISTORICAL AND POLITICAL
CHALLENGES OF THE MILLENNIUM**

I. Objectives of the Research

The objective of the research was the presentation of the European protection of human rights and the evaluation of the main tendencies of the case-law based on the case-law of the European Court of Human Rights. The dissertation focuses on the results of the Convention attained in the past half century, as well as on the tasks deemed to be important and resolved or to be resolved in the future.

The Convention itself and its case-law is closely interrelated with the historical, political and social circumstances surrounding it, as well as with the development of the national protection of fundamental rights. Moreover, the Convention and the challenges arisen on the universal and national level as to the protection of human rights are tightly linked, too.

The Convention was born as a reply to the horror of the first half of the 20th century, although its development was influenced considerably by the history of the second half of the century. The constant increase in the number of States ratifying the Convention and especially the radical expansion of the number of States parties thanks the Central and Eastern European political changes led to notable change and urged the States members to undergo a development process. The reform of the Convention is the basic condition to the maintenance, and if possible, to the development of its effectiveness, and defines the future of the system of human rights protection.

The reforms established so far have essentially altered the institutional system, the procedure, as well as the right of individual petition and the case-law. As to the preliminary exceptions, the *ratiōne temporis* competence has undergone several changes concerning future cases with the entry into force of Additional Protocol No. 11, while in the case of former States members the earlier more complicated verification criteria stay in vigour.

The Central and Eastern European changes have become an important factor not only in connection with the necessity of reforms in the protection system, since the case-law developed in relation to the States of the region has resulted in several new elements and new perspectives in the formerly adopted principles of the case-law. The earlier political structure and history of these States has placed the obligation of human rights protection in a new perspective in many respects and has enriched in a number of occasions with essential elements the case-law of the Court. The knowledge of this part of the case-law proves to be instructive in many ways, since besides the evaluation of the Hungarian cases it demonstrates in which areas our past seems to be problematic and how and in what pace the legal systems of the region fulfil their obligation of legal harmonisation.

The Convention, besides the facts occurring in Europe, may not exempt itself from the effects of World events. The attacks of September 11th 2001 have amplified the voices urging increased action against terrorism. The Council of Europe, because of the concern of the European States, has been trying to implement legal means against terrorism for decades, which has led to the birth of several conventions. However, the general obligation of the protection of human rights constitutes a counterweight to it, as it is fortified also by the Convention and its case-law. The timeliness of the fight against terrorism makes the evaluation of the case-law very important in order to clarify on what points the choice of methods in the fight against terrorism contradicts to the obligation of States members to protect human rights, and how this contradiction may be resolved.

The objective of the dissertation is to demonstrate the aforementioned problems along the case-law, giving a critical analysis of the questions in cause.

II. Applied Research Methods

The dissertation employs the research techniques usually applied in the field of Public International Law. I made use first of all of the scientific statements of the Hungarian and most important international researchers of Public International Law, while on several points thesis of other social sciences and history seemed to be inevitable to be attached.

The dissertation analyses the aforementioned topics with an emphatically positivist approach. As the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms constitutes the main line of the thesis, its analysis was based on the methods of interpretation of international treaties (grammatical, logical, historical, systematic, practical, teleological interpretation), including the occasional differences between the official languages.

The dissertation is based first of all on the elaboration and analysis of the case-law of the European Court of Human Rights and the European Commission of Human Rights. The evaluation of the case-law necessitates the thorough analysis of cases connected to the research topic, demonstrating the problems arisen and the interpretation given by the Commission and the Court.

The dissertation, through the analysis of the aforementioned topics, intends to demonstrate the importance of the European Convention of Human Rights, underlining also some of the future problems of the protection mechanism.

III. Summary of the Research Results

1. The future of the European human rights protection mechanism depends principally on the procedural reforms. The procedural mechanism fixed in 1950 has been modified in the recent decades due to the social changes and the increase of the number of States members. Protocols No. 8 and 9 have introduced the possibility of the Commission sitting in committees of three members and the right to individual petition to the Court respectively.

The most extensive reform until now has entered into force with Protocol No. 11, which established a unified institutional system with the dissolution of the Commission, and turned the Court into a permanent organ. The Committee of Ministers was deprived of its judicial functions and maintained only its duty to examine the execution of the judgements of the Court. The Court sits in committees of three, in Chambers of seven and in a Grand Chamber of seventeen judges, plenary sessions being held only when organisational questions are at stake. Committees have taken over the former role of the Commission as to the filtering of inadmissible applications. Judgements on the merits are brought by Chambers, however, if the case gives rise to serious questions affecting the interpretation of the Convention or the protocols thereto, or where the resolution of a question before the Chamber might have a result inconsistent with a judgement previously delivered by the Court, the Chamber may, at any time before it has rendered its judgement, relinquish jurisdiction in favour of the Grand Chamber, unless one of the parties to the case objects. Within a period of three months from the date of the judgement of a chamber, any party to the case may refer the case to the Grand Chamber.

The text of the Convention, as modified by Protocol No. 11, does not contain the acceptance of the right of individual petition as a preliminary condition. With the entry into force of the Protocol the right of individual petition became compulsory for the States Parties, i.e. States acceding to the Convention recognise with the ratification the competence of the Court to receive individual petitions, while such declarations made by States members formerly pass to the new Court.

The real question is how the effectiveness of the institutional system of the Convention can be maintained, and if possible, increased in the light of the accession of new members and of the possible growth in the number of applications. The Evaluation Group trusted with the elaboration of the reforms laid down three criteria for its suggestions: (1) reforms may not lead to the destruction of the rights and freedoms set forth in the Convention; (2) the substance of the right to individual petition has to be respected; and (3) the Court has to deliver its judgements within a reasonable time avoiding however the reduction in the quality of the judgements.

Future procedural reforms give certain tasks to the States members: the guarantee of efficient national legal remedies, the regular examination of their legal systems and the application of the Law in the light of the Convention, human rights formation of those working in the sphere of execution of legal duties, better dissemination of the case-law of the Court, the guarantee of the status and impartiality of national courts, the execution of judgements and the elaboration of procedures rendering possible the reopening of national procedures after the delivery of the judgement of the Court declaring the violation of a right or freedom set forth in the Convention or its protocols. Undoubtedly the increase of effectiveness on the national level might reduce the number of applications to the Court. In the case of repetitive judgements one of the solutions could be if after the delivery of the first judgement the Council of Ministers could supervise its execution in the framework of a special procedure, suspending the procedures in the pending cases, leaving the possibility for States members to carry out the necessary legal modifications.

Certain reforms may be implemented within the existing system, i.e. without actual modification of existing rules. Much of the workload originates from the admissibility phase, the committees of the Court deciding in this issue. However, already the pure registration of applications puts a great burden on the institution. The non-registration of inadmissible applications and the reduction of correspondence with applicants to the necessary extent may decrease the workload of the Court considerably. Another suggestion concerns the officials of the Court, given that they could be given the competence to decide of admissibility issues, and the decision could be supervised by a committee of three judges. This

however may be instituted only with the introduction of special guarantees as to the restriction of the competence to purely formal, procedural criteria, otherwise the officials would find themselves in a quasi judicial function. The increase of the automatism of summary procedures, the decision in the admissibility and on the merits within the same trial and the regrouping of cases could also contribute considerably to the amelioration of the Court's effectiveness.

The mechanism needs structural reforms in order to face the problems arisen from the existing workload and the future challenges. Some of the reform ideas urge the establishment of a two-level court-system and supports the idea of the institution of regional courts. The Evaluation Group suggests the development of the single court system with the inclusion of appointed and impartial officials authorised to exercise judicial power, who could decide on the admissibility criteria and could participate in the fact-finding. The possibility of preliminary rulings similar to the system of the European Court of Justice could ameliorate the procedure in the future, however, taking into account the existing work-load, the Court is not yet in the position to take on additional responsibilities. Rendering the admissibility criteria more strict would enable the Court to focus on cases of importance. The *removal* of admissible, but less important cases to national courts however, taking into account their work-load, may not lead to a real solution at this time.

The most important condition of future reforms rests with the maintenance of the quality of the judgements, given that this is what made the European human rights protection mechanism so unique to other solutions.

2. Protocol No. 11 implemented a fundamental change in the institutional system, including the system of preliminary exceptions, since when deciding on its *ratiōne temporis* competence, in the case of new States members the Court looks only at the date of ratification. Formerly however, Articles 25 and 46 on the acceptance of the right to individual petition to the Commission and the Court respectively, complicated the situation, rendering it possible for States members to give time limits excluding for instance the alleged violations arisen before the deposit of the declaration from the scope of application of the Convention. In this way both the date of the ratification and the dates of the aforementioned declarations became

important when assessing the *ratiōne temporis* competence of the institutions.

While respecting fully the principle of prohibition of retroactivity of laws, the case-law admits in some cases the possibility of examination of facts arisen before the dates mentioned. It is worth to underline however, that it has not led and may not lead to the breach of the principle of prohibition of retroactivity of laws. It only interprets the treaty obligation as implying the obligation of the elimination of existing human rights violations. The systematisation of the case-law was executed focusing first of all on the date of reference and secondly on what substantial details made the certain cases fall within special regard of *ratiōne temporis* competence.

In the case of the so called continuous violations the Commission and the Court established that when a violation subsists during a long period of time, even if the violation happened considerably before the ratification, in certain cases the State member concerned may be held responsible. This follows the logic that with the ratification of the Convention States members assume the responsibility to secure the rights and freedoms therein, this implying that they are to terminate all permanent violations. The case-law acknowledges the existence of permanent violations in the case of deprivation of property rights without adequate compensation and infliction of illegitimate punishments. The applications concerning property rights proved to be complicated though, since the case-law accepted the general principle that the deprivation of property and other *in rem* rights is an instantaneous act and does not result in a permanent violation of that right. Notwithstanding, if the responsibility of the State concerned is established as to the illegal expropriation or the lack of adequate compensation, the existence of a continuous violation may be admitted, if the criterion of permanence is met.

Another very important domain of the verification of the *ratiōne temporis* competence is the protraction of proceedings. When the date of ratification divides the proceedings before national authorities, it would be unjust for the applicant and would constitute an unfair advantage for the State concerned if the Court took into account only the time of the proceedings after that date. The case-law concentrates on the standing of the proceedings in that date. In certain cases a procedural mistake occurred

before the ratification has an impact on the outcome of the proceedings: in such cases the Commission and the Court examined the facts that led to the appearance of the violation.

The dates of State declarations according to former Articles 25 and 46 defined when individuals could institute proceedings against the State concerned in front of the institutions. Some of the States members defined expressly a date, exempting themselves from the authority of the institutions for alleged violations occurred before that date. In the case of the States that did not include such a date in their declarations, the Commission examined the violations from the date of the ratification, accepting this as a tacit recognition of its jurisdiction from that date.

The continuous violations and the breaches of property and other *in rem* rights gave rise to the development of a special case-law as seen above. Besides expropriations confiscation appeared as a possible case for continuous violations. As to unreasonably long proceedings both the Commission and the Court examined the state of such proceedings at the date of the declaration. The whole course of proceedings is subject to verification when the final judgement was delivered after the date of the declaration, unless the proceedings may be divided and the violations arose after that date. An interesting case occurs when the whole procedure is finished before the date concerned, however the applicants are informed of its outcome only thereafter. The Court rendered the facts of the case to be examined with the reasoning that the applicant may not be deprived of his right of appeal.

The question of *ratione temporis* competence may broaden or restrict the possibility of holding States liable for alleged violations, depending on the circumstances of the case. The entry into force of Protocol No. 11 affects the case-law regarding the new States members as the only date of reference is to be the date of ratification. For the States members formerly ratifying the Convention however, the case-law remains constant, it takes into consideration also the dates of the State-declarations or the express time-limits therein. The case-law concerning Central and Eastern European States has increased again the importance of the issues of *ratione temporis* competence.

3. The dissemination of the Convention towards Eastern Europe accelerated the development of human rights protection. It is incontestable that the integration of the Central and Eastern European States gave a new impulse to the Council of Europe; but the States of the region faced the huge challenge of the construction of the system of human rights protection. The fact that the principles of the former socialist state structure was completely opposite to these requirements made this task even more demanding. The case-law concerning the States of Central and Eastern Europe is instructive on many points: in several cases the Court had to face new facts, or facts in new perspectives that enabled it to develop its case-law principles. Moreover, many of the new facts enlightened basic social problems, and following the judgements of the Court other States may realise and correct similar failures within their own legal systems.

As to substantial rights, the right to life and personal integrity, as well as the prohibition of torture, inhuman or degrading treatment the case-law is considerable regarding detained persons. The cases demonstrate how difficult it is to change the attitude of the police in many aspects. This change of attitude however has a key-role in the democratisation of the police. In cases of alleged violations when many or all of the information concerning the events originates from the authorities – as in the case of detention – a presumption arises that the injuries, mistreatment or the loss of life occurred during the detention. The violence applied during the arrest may also give rise to the application of Article 3, especially when the person in question is unarmed, does not demonstrate serious resistance and does not present in any other way a danger to the police arresting him.

Disciplinary measures applied during the detention are necessary for the maintenance of order and necessarily imply the element of a certain amount of suffering and humiliation. This however, may not constitute a disproportionate infringement into the rights of the individual. Body-search executed by members of the other sex is not acceptable under any condition. The Court found it inappropriate also when the individual had to undergo body-search in order to exercise his voting rights, declaring that although the protection of the prison order may necessitate such measures, it may not be executed on a discriminatory basis and in a degrading manner. The circumstances of the detention may in themselves constitute a violation of Article 3. The law-enforcement agencies of the States of

Central and Eastern Europe are incontestably in a difficult situation as not only the Court but also the Committee for the Prevention of Torture, Inhuman and Degrading Treatment of the Council of Europe has to deal with it constantly. Although the financial situation of these countries does not enable them to institute revolutionary changes in this respect, the case-law draws attention on fundamental problems that none of the States members may disregard. In this way the detention of minors with adults definitely implies the responsibility of the State, as well as situations when for instance due to the lack of space persons detained in a cell may only sleep in three turns, or when the sanitary circumstances are unacceptable, or when persons with contagious disease are not taken apart.

Article 3 may touch upon the rights of refugees, since the principle of *non-refoulement* constitutes a general international obligation on the State, as it is strengthened also by the case-law of the Court. Migration is a considerable problem for the States of the region, since most migrants try to reach Western Europe wandering from the east. The task of the authorities is undermined by the difficulties of the proof of the persecution in the State of origin. At the same time States are responsible for the effects of their acts outside its territory, and the infringement in the rights of the individual will be based not on the acts of the State demanding the extradition, but on the act placing the person under the jurisdiction of the other State.

The rights related to the privacy of the person include the right to private and family life and the respect of the domicile and the correspondence. Problems of the protection of personal data appeared in a new perspective in the case-law concerning the States of Central and Eastern Europe, with the subject of alleged fascist or communist past. The collection, the treatment, the preservation and the destruction of personal data is a new problem that appeared after the political changes in the region. The lack of due guarantees in this respect may lead the Court to declare the violation of Article 8. In the case of the right to family life the exercise of parental rights and the execution of decisions of foreign authorities in this field seems to be problematic due to the lack of competence of the public guardianship authorities. Detention affects mostly the right of correspondence and of the contacts with family members in this field. Both may be limited, but the disproportionate and discriminative infringements

may lead to violations. Any infringement in the right of correspondence with the institutions of the Convention or other organs of human rights protection (e.g. ombudsman) is forbidden under the case-law.

As far as the freedom of expression is concerned, the Court expressed its view that in the light of historical experiences national laws restricting the direct political participation of the members of the police is compatible with the Convention.

One of the most important issues of the freedom of expression is the freedom of the press. The press has difficulties to find its place in the States of the region, the position defined by the freedom and the duty of information without any inappropriate state intervention and without the press infringing fundamental rights. It is an elementary interest that the press fulfils its task of the "democracy's watch-dog", but it may not pass the frontiers of information and may not violate for instance the reputation of others.

With the accession of the new States members the Council of Europe had to face new problems as to the situation of national, ethnic and religious minorities. The economic situation of these States has a considerable impact on the situation of minority groups as well. Although each country has minorities, their problems prove to be different from case to case. The Convention does not confer collective rights on groups, and neither can we find any specific article protecting the rights of minority groups. Violations of minority rights appear before the Court as violation of the rights of individuals, embedded in violations of other fundamental rights. Notwithstanding, the case-law of the Court has found the path to examine within the framework of individual applications the rights of communities. The Court declares that the autonomy of religious communities is an essential condition to pluralism and without the respect of organisational rights of religious communities under Article 9 the freedom of religion of individuals would be more vulnerable. In this way the Court has moved towards the recognition of the rights of communities, deplored a possible route for the future development of the case-law. Churches also pose a special problem in the region as States tend to have a say in their establishment and in the election of their officials. In the Baltic States the situation of the Russian minority, that immigrated mostly in the Soviet era

and constitute a large group, proved to be burdensome. Baltic States hurried to put limitations to their political rights as well as to their acquisition of the nationality.

The problems concerning the right to property arise mostly in cases of expropriation and confiscation. The efforts of restitution taken place in the past decade set difficult tasks to national authorities as to decide between the former owner and the actual possessor or owner of the property.

Procedural rights reiterate the results of the earlier case-law. The case-law concerning the States of Central and Eastern Europe gave the Court the opportunity however to define the term "alcoholics" of Article 5-1, e). The Court declined to use the medical definition as a starting point and accepted the detention of individuals endangering public safety and their personal health and safety. Besides this important evolution the case-law has cast light on several general problems in the legal systems in question. For instance in Poland a legal gap was intended to be filled in with a certain practice that the indictment extended for an indefinite time the detention ordered during the investigation. Another crucial problem in several instances was the interpretation of the expression "judge or other officer authorised by law to exercise judicial power" that in the case of investigation officers under Bulgarian law did not meet the standards of independence and impartiality. The length of procedures proves to be a general problem in the States of the region both as to the trial proceedings, the habeas corpus and the delivery of judgements.

Procedural rights, although the case-law seems to be steady in this regard, gets special focus on when serious crimes, such as terrorism are concerned. Terrorism creates a challenge of general nature in the field of human rights protection for it being a global problem, motivating States members to give utmost attention to the development in the case-law in this respect.

4. The problem of terrorism due especially to the technical development of our time – as the events of September 11, 2001 stressed it – present a growing danger for the whole world. Recent history of Europe is imbued with the fight against terrorism, it giving birth to regional regulation within the framework of the Council of Europe in this field. Several conventions appeared and the organs of the Council of Europe also contributed with

their resolutions and recommendations to the development of new principles. This evolution fits in the international law-making process that tries to find solutions on the universal level to the complex problem of terrorism.

Although terrorism, despite the lack of a single definition, as a crime is condemned in many international documents, the obligation of States to fight terrorism can also be substantiated from another perspective: that of the protection of human rights. The Convention, just like other human rights documents, declares the general obligation of States to protect fundamental rights of individuals within their jurisdiction. One of the fundamental rights in question is the right to life and to personal integrity. The case-law underlines that in order to protect this right States are obliged to take preventive measures for the protection of the individuals endangered by terrorist attacks. Notwithstanding, States are to fulfil this preventive tasks giving full respect to the right to a fair trial and other guarantees. The Committee of Ministers adopted its Guidelines on human rights and the fight against terrorism on July 11, 2002 that also describes as an obligation for the States to take the necessary measures of prevention to protect the rights of everyone under their jurisdiction against terrorist acts. Consequently the right to life substantiates the obligation of prevention. However, when putting into effect the state intervention, other fundamental rights have to be observed as well.

The so called absolute rights are treated by the European protection of human rights and the case-law as intangible rights or those being subject to limitations only in special circumstances. The prohibition of torture, inhuman or degrading treatment stated in article 3 constitutes a limitation to the measures applied in respect of those suspected of the commission of terrorist acts. A new idea is worth to be noted that would entrust States the possibility to balance the interests of their national security and the danger of incorrect treatment in the target State in the case of individuals suspected of terrorism subject to extradition procedure. Although this idea appeared in a dissenting opinion to a judgement of the Court, the number of supporting judges (7) gives it a special importance and may give rise to a new development of the future case-law. As to the right to life, it enjoys special attention, too. States members are expected to ensure during the preventive operations that the loss of life appears only as a last resort. In

case the State justifies that the operation was well planned and the persons carrying out the operation were given due orders to every possible event, the operation is accepted as compatible with the Convention.

Most fundamental rights may be subject to limitations, and the Convention itself enumerates certain interests that in the case of collision prevail. These limitations however may not be disproportionate, States members have to take special care when choosing the right method of interference. Special importance is attributed to the effects of measures applied in criminal investigation concerning the right to privacy. The case-law has underlined on various occasions that the use of technical means (e.g. interception of telephone conversations, register of called numbers, etc.) is justified in the fight against the newly developed crimes of our time, although the application of such methods is not without restrictions. States are bound to elaborate the conditions and the guarantees of such applications. In case of deployment of secret agents, they may not instigate criminals to commit the delict.

As to the freedom of expression and the freedom of association, criminal procedures against journalists and the dissolution of political parties for activities allegedly prejudicing public order occurred on various occasions. The Court examines from case to case whether the fears of the State member were justified and if the measures applied were proportionate to the acts concerned. The dissolution of political parties before they start their activity is extremely unreasonable when it is not verified that the party concerned supports ideas incompatible with public order and national security.

The very nature of terrorist acts presents a temptation to limit the scope of the guarantees of criminal procedures, i.e. the definition of rights of the State in criminal proceedings is indispensable. States members are free to deplore limitations proportionate to the gravity of the crime concerned, but it may not lead in any case to the total and unnecessary deprivation of fundamental rights. Although a single definition of terrorism has not yet been approved, it does not mean that given the complexity of the crime it may not be included from case to case in a category of ordinary crimes. Arrest may be effectuated only if reasonable suspicion exists that the person concerned committed the crime concerned States not being obliged

to disclose confidential information justifying the suspicion. The place of detention of persons suspected of the commission of crimes has to be revealed to those interested. The deployment of anonim witnesses may be necessary for the protection of fundamental rights of individuals as well as to guarantee the success of future operations, observing however in each case the principle of the equality of arms that may necessitate additional guarantees balancing the interests.

The case-law of the Court demonstrates how important the observance of fundamental rights proves to be in the fight against terrorism. Fight against this danger may lead to a solution only if the European interests concerning human rights protection are not damaged.

The European mechanism of human rights protection – even with the existing problems – gives the most important and most effective of the existing systems alike. It serves also as an example for other regional and universal mechanisms. Carrying out the necessary institutional and procedural reforms the Convention may maintain its leading role in this field, may assume tasks in the dissemination of the democratic principles and may give effective answers to the problems arising in the future.

IV. Potential Applications of the Research Results

LIST OF PUBLICATIONS

The objective of the research was the demonstration and the comprehensive analysis of the topics deemed to be important by the author. It constitutes the first monograph systematising the articles of the European Convention of Human Rights and the case-law derived from it in the defined fields of human rights protection. These topics however are in constant development that may necessitate the amplification of the text of the dissertation in the future. Part of the research results may be helpful for further scientific research, although because of the practical nature of human rights protection persons and institutions implied in this field (e.g. the Ministry for Foreign Affairs, the Ministry of Justice, courts and criminal investigation authorities, human rights protection organisations, etc.) may also turn its pages beneficially.

Hopefully it may be of use for lawyers intending to learn more about and engage in the protection mechanism, not only in respect of Strasbourg procedures, but in front of national authorities as well. The inclusion of the dissertation in the legal education due to the large number of cases examined could ameliorate the effectiveness of the teaching of human rights and could be an additive source of information for the preparation for international human rights competitions. Last but not least the dissertation may be instructive for representatives of adjacent fields of sciences and other individuals interested in human rights, may contribute to the stressing of importance of human rights protection, the formation of public opinion and to the dissemination of the possibilities and the criteria of individual petition.

The analysis of the cases may contribute, especially as to the case-law concerning Central and Eastern European States and terrorism, to the realisation of structural problems and to the development of adequate responses.

Publications abroad in foreign languages:

- „L'affaire Hassan et Tchaouch c. Bulgarie et les nouvelles perspectives de la protection des droits des minorités”, *In : Civitas Europa, Presses Universitaires de Nancy, France, 7 september 2001, pp. 123-136;*
- “Cazul Hasan și Căușuș c. Bulgaria și protecția drepturilor minoritare, sau mulții sparg zidul tăcerii?” (in Rumanian), *In: Alternative Minoritare, Sfântu Gheorghe, Rumania, 2002;*

Other publications in foreign languages:

- „Le Conseil de l'Europe et la lutte contre le terrorisme international” *In: European Integration Studies (Actes de colloque / Proceedings), ed.: Kovács Péter, University of Miskolc, Vol. 1, No. 1, 2002;*
- „Les spécificités de la lutte contre le terrorisme dans la jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme” *In: European Integration Studies (Actes de colloque / Proceedings), ed.: Kovács Péter, University of Miskolc, Vol. 1, No. 1, 2002;*
- “Certain Aspects of the Charter of Fundamental Rights of the European Union”, *In : Review of the 3rd International Conference of Ph.D. Students, University of Miskolc, 13-19 august 2001, University of Miskolc, Innovation and Technology Transfer Centre, 2001, pp. 41-48;*
- „Some of the Problems Concerning the Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights”, *In : MICROCAD Review of 2001, University of Miskolc, pp. 37-42;*

Publications in Hungarian:

- „Az időbeli hatály kérdése az Emberi Jogok Európai Egyezménye gyakorlatában” (The Ratione Temporis Competence in the Jurisprudence of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms), *In* : Acta Humana, Budapest, Hungary, 2000, No.41-42, pp. 20-62;
- „A kisebbségelem legújabb perspektívái az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében” (The Newest Perspectives of The Protection of Minority Rights in the Framework of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms), *In* : Review of the Conference "Magyarország és Európa az ezredfordulón" (Hungary and Europe at the Turn of the Millennium), Studia Europaea 9., Pécs, Hungary, 2001, pp. 219-230;
- „A koszovói beavatkozás a humanitárius jog szemszögből”, (The Intervention in Kosovo from the Point of View of Humanitarian Law), *In* : Acta Humana, Budapest, Hungary, 2001, No. 43, pp. 107-113;
- „A Hasan és Chaush c. Bulgária ügy és a kisebbségi jogok védelme: avagy a muftik török át a hallgatás falát?” (The Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria and the Protection of Minority Rights : or Will the Muftis Break Down the Wall of Silence?) – Magyar Kisebbség 2000/4: <http://www.hlhf.org/magyarkisebbseg/m000422.html> ;
- „Az Európai Emberi Jogi Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlatára” (The Case-Law of the European Court of Human Rights Versus Central and Eastern European States), *In*: Doktoranduszok Fóruma, University of Miskolc, 2001;
- „Az intím szférához kapcsolódó jogok új perspektívái az Európai Emberi Jogi Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlatában” (New Perspectives Concerning the Right to privacy in he Case-Law of the European Court of Human Rights Versus Central and Eastern European States) *In*: Collega, Budapest, Hungary, 2001, No. 3.;
- „A szólásszabadság egyes aspektusai Közép- és Kelet-Európában az Emberi Jogok Európai Egyezménye joggyakorlatában” (Certain Aspects of the Freedom of Speech in the Case-Law of the European Court of Human Rights Versus Central and Eastern European States), *In*: Doktoranduszok Fóruma, University of Miskolc, 2002;
- „A Hasan és Chaush c. Bulgária ügy és a kisebbségi jogok védelme: avagy a muftik török át a hallgatás falát?” (The Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria and the Protection of Minority Rights : or Will the Muftis Break Down the Wall of Silence?) – Sfântu Gheorghe Alternativák, Sfântu Gheorghe, Romania, 2002;
- „A kisebbségi jogok új értelmezése az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában” (New Interpretation of Minority Rights in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights), *In* : Emlékkönyv Flachbarth Ernő tiszteletére (In Memoriam Ernő Flachbarth, Pázmann Péter Catholic University, Hungary, 2003
- Dissertations :
- « Le contentieux de la Cour Européenne des Droits de l'Homme par rapport aux pays d'Europe centrale et orientale », mémoire de DEA de droit international public et privé, Université de Nice-Sophia Antipolis, Institut de la Paix et du Développement (DEA de droit international public et privé), year 1999-2000 ;
- “The European Convention on Human Rights in the Light of Time Factor and Certain Geographical, Historical and Political Challenges of the Millennium” – Ph. D. dissertation, 2002, defense due in June 2003
- Translation :
- Blaise Tchikaya : Bevezetés a nemzetközi ítélezési joggyakorlatba/ Introduction into the International Case-Law (Mémento de la jurisprudence du droit international public), [with Pákozdy, Csaba] Biber Kiadó, Miskolc, 2002. április.
- „A szólásszabadság egyes aspektusai Közép- és Kelet-Európában az Emberi Jogok Európai Egyezménye joggyakorlatában” (Certain Aspects of the Freedom of Speech in the Case-Law of the European Court of Human Rights Versus Central and Eastern European States), *In*: Doktoranduszok Fóruma, University of Miskolc, 2002;